תגובות לגיליון 21

בתגובה לעו"ד כרמל הורוביץ,
"לא צדק ולא יעילות: כך חוטאת מערכת המשפט לתפקידה"

ברוך אלטמן

הגדלת הסיכון ל"צד החזק"

שמחתי לקרוא את מאמרה של עו"ד כרמל הורוביץ. הבעיות שנידונו בו חשובות בפני עצמן, ויותר מכך בהקשר הרחב של אמון הציבור והיחסים בינו לבין הרשויות. בהיותי מוביל תביעת תושבים נגד רשות מקומית, תביעה המתנהלת מזה ארבע שנים ורק כעת עומדת אולי לקראת סיום, נחשפתי באופן אישי לבעיות המתוארות במאמר. אבקש לנצל את הפתח שפתחה עו"ד הורוביץ ולהרחיבו מעט, מנקודת מבט חיצונית למערכת.

הבעיות שהמאמר מגולל הן חלק מאפיוניה של מערכת בירוקרטית באשר היא. לכן חלק לא קטן מהפתרונות מצוי בתחום הטיפול בבירוקרטיה. ראשית, עצם העובדה שהמאמר נזקק לניתוח נתונים חלקי וממקורות חיצוניים למערכת (תולעת המשפט, כלכליסט וכד') מעידה שמערכת המשפט הציבורית לא מתנהלת כיום בשקיפות מספקת, וזה כשלעצמו כשל בירוקרטי.

שנית, הפרמטרים של המערכת לטיוב עצמי, ותהליך הטיוב עצמו, חייבים אף הם להיות חשופים לביקורת ציבורית. אין מערכת בירוקרטית המסוגלת לטייב את עצמה בעצמה ובחשכה. אם אין אילוץ ביטחוני, במובנו הרחב הכולל גם את ההגנה על הדמוקרטיה, נדרש לחשוף את התהליכים לביקורת חיצונית.

במאמרה דנה עו"ד הורוביץ באינטרסים של השופטים בניהול המשפט והציעה כמה שינויים בתמריצי המערכת כדי לכוון אינטרסים אלה למימוש מטרות ההתייעלות והצדק, להקטין תביעות בלתי־מוצדקות ולהרתיע מטרידים. הצעדים העיקריים שנמנו היו דחיית תביעות על הסף ושינויים בהחלטות על החזר הוצאות.

אוסיף על כך כי תחום ייעול מערכות בירוקרטיות הינו תחום מומחיות העומד בפני עצמו. גם ניהול החלטות של שחקנים הוא כזה. סבורני שיועיל אם לשכת עורכי הדין תעסיק מומחה או שניים בתחומים אלה, כלכלן וכלכלן התנהגותי למשל, או אם תבטיח תמיכה ל־15 שנים בקתדרה קבועה באוניברסיטה עם צוות סטודנטים מתחלף מתחומי הניהול הללו ועם נציג ציבור בראשה. אלו יוכלו להציע צעדים נוספים המבוססים מחקרית.

בכל מקרה, עורכי דין הם רק שחקן אחד. הצעותיהם לתיקון נוגעות, ברובן ומטבע הדברים, לסוגיות משפטיות מסוימות

בתהליך. על כן אוסיף כמה הצעות מנקודת מבטי כאזרח:

1. הקטנת טווח שיקול הדעת של השופט בהחלטות מנהלתיות, התנהלותיות ובנושאי "מן הצדק". למשל, על ידי סקירה תקופתית מטעם הנהלת בתי המשפט, והוצאת הנחיות לשיפוט בנושאים אלה תוך פרסומן גם לציבור הרחב.

2. הוספת טענת "שיטת מצליח" בחוק. גופים הנוקטים "שיטת מצליח" כלפי לקוחותיהם או כלפי בית המשפט ייקנסו ללא שיקול דעת השופט בסכומים שיעלו ממשפט למשפט. אין בידי נתונים, אך דומני שבמצב כזה תביעות של או נגד גופים מסחריים שרווחיותם בנויה על התדיינויות ותשלומי נזיקין יקטנו פלאים, כמו גם התמשכות המשפט. סביר בעיניי שאפילו תיתכן השפעה ממתנת על כמות ההליכים שינהלו גופים ציבוריים דוגמת רשויות מקומיות. מרכיב הסיכון והתשלום עם התממשותו יגדלו במידה ניכרת וביחס ישר להתנהלות גופים אלה.

3. קביעת "צד חזק" בתחילת המשפט, והקניית מחיר גבוה יותר לעיוותים בהתנהלותו. צעד זה יעשה בשם הצדק החוקתי ועקרונות הצדק הכלליים, שהכנסים כיום דווקא מאוחר יותר לשיקולי השופט ולאו דווקא לטובת הצד הנפגע. כדי לקדם יעילות וצדק, על הצד החזק, אם ישנו, לשלם על סיכונים משפטיים מחירים ההולמים את מעמדו ויכולותיו. קביעה זו תהיה ללא ערר, אם כי בשלב הגשת כתבי התביעה וההגנה יוכלו הצדדים לטעון על כך. על צד חזק יוגדר בחוק מִדְרג קנסות עולה, יחסי ואוטומטי לכל חריגה בהליכים. כמו כן, על צד חזק יוטל תשלום הוצאות גבוה יותר במידה משמעותית, אם יוחלט על תשלום כזה.

4. טענות בעלמא ושאינן טענות. מהניסיון האישי הדל מאוד שלי נדמה כי טיעונים שבעלמא, ללא בדל ראיה, כמו גם טענות שאינן טענות, יכולים להיות מונפקים בכמויות גדולות ולהשפיע על התמשכות ההליך, על הוצאות הצד השני, ואולי אף על ההחלטה או לפחות ההטיה לכיוון ובתוך "פשרה". הצעתי הנקודתית כאן היא שטענות שבעלמא יושלכו על ידי השופט וייפסלו בזריזות תוך מתן קנס על העלאתן והתמשכותן.

5. אוטומטיזציה של ההליך. לא כל החלטה בתיק צריכה להינתן על ידי השופט עצמו. למשל, הטיפול בחריגה מנהלים, דוגמת אי־עמידה בזמנים, והטלת הקנסות כתוצאה מכך, יכול להיות ממוחשב לחלוטין, כולל ה"מחירונים" לצד החזק והרגיל, קנסות פרוגרסיביים וכדומה.

אלו הן רק דוגמאות נקודתיות אפשריות לטיוב התהליך בפן היעילות ובפן איכות התוצאה – ועל כן גם בפן הרחב יותר של האמון והיציבות. הדוגמאות הפרטיות מעידות על הכלל: הנושא ראוי להיות מטופל שיטתית כסוג של מערכת בירוקרטית על ידי מומחים.